

Євсєєва Г. П.,

Придніпровська академія будівництва та архітектури, м. Дніпропетровськ

УКРАЇНСЬКА ТЕРМІНОЛОГІЯ ЯК ОБ'ЄКТ ДЕРЖАВНОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Розглядається питання про створення електронного банку термінів, що є обов'язковою умовою для реалізації державної мовної політики в багатьох європейських країнах.

Ключові слова: державна мовна політика, українська термінологія, електронний банк термінів, державний комітет з термінології.

Рассматривается вопрос о создании электронного банка терминов, что являются обязательным условием для реализации государственной языковой политики во многих европейских странах.

Ключевые слова: государственная языковая политика, украинская терминология, электронный банк терминов, государственный комитет по терминологии.

A question is examined about creation of electronic bank of terms, that are an obligatory condition for realization of public linguistic policy in many European countries.

Keywords: public linguistic policy, Ukrainian terminology, electronic bank of terms, statutory broker on terminology.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток людства відбувається в прискорених темпах змін виробничих і суспільних стосунків, технологій і, без сумніву, науки та освіти. У кожному випадку рівень науки та освіти, її духовне й світоглядне наповнення відігравали першочергову роль у формуванні цивілізації, нації, держави. Для ХХ ст., особливо його кінцевого періоду, характерною рисою був крах імперських утворень, національне визволення та формування національно-етнічних держав. Це явище стало законом суспільного розвитку, і ніякі штучні перепони, насильство, терор не в змозі зупинити ці процеси. Прикладів можна не наводити. Для Європи навіть релігійні ознаки в порівнянні з національно-етнічними відступили на задній план, хоча часто вони переплітаються. У кожному разі держава, яка утверджувалася, дбала про розвиток науки й освіти.

Україна до своєї незалежності пройшла винятково важкий шлях. Втрата не на одне століття державності призвела до гено- та етноциду, втрати почуття національної і людської гідності, формування комплексу неповноцінності, адже українців переслідували навіть за рідну мову. І все ж Україна постала на карті світу як незалежна держава і, як в інші не найкращі періоди своєї історії, виявилася в геополітичному центрі Європи. І, здавалося б, пора збагнути всім: Україна – держава українців і її Конституція – не фікція. А отже, освіта та наука в ній має дати не тільки багаж професійних знань, а й виховати громадянина зі свідомістю патріота, зі світоглядом, який формується на своїй і світовій культурі, історії, науці. Та влада виявилася нерішучою, часто некомпетентною, інколи безпорадною і, ще гірше, чужою. Занепад, розвал економіки, грабунок держави і народу відбулися за рецептами зубожілої душі і зруйнованої ворожої системи. Є над чим задуматися не тільки про розвиток науки та освіти, які значною мірою деградовані, а й про систему наукостворення й освіти взагалі. Державні органи з питань мовної політики не повинні залишати без уваги нормування української мови в усіх сферах суспільного життя, бо відсутність чіткої нормативності у мовній діяльності суспільства веде до трансформації структурних особливостей і стилістичних ознак мови, до планомірного поглинання мови титульної нації.

Мова – головний інструмент науковця і педагога. Цілком очевидно, що рівень мовної культури характеризує глибину наукового дослідження – і то з будь-якого фаху: філології чи математики, філософії чи інженерії. Й справді, чи можна сьогодні з довірою ставитися до наукових висновків автора, хай і з найвищими вченими ступенями і званнями, якщо він не відрізняє *уяву* від *уявлення*, *вірогідний* від *імовірного*, *орієнтовний* від *орієнтованого*, *поверхового* від *поверхневого*?

Є кілька об'єктивних причин такої невтішної мовної ситуації в науковій літературі: а) незабезпеченість словниками, енциклопедіями та іншими довідковими виданнями на сучасному рівні вимог і розвитку української мови. (навіть СУМ в 11 томах не завжди правильно допомагає науковцям); б) нагальний перехід на початку 90-х рр. величезної кількості викладачів вищої школи і науковців на українську мову досліджень і викладання (йдеться про ті навчальні заклади, де справді перейшли на українську мову навчання, а не видали наказ про це, нічого фактично не змінивши); в) вплив російськомовної тенденції у терміносистемі, яка (на превеликий жаль) зафіксована словниками, енциклопедіями, довідниками, котрі видані за радянських часів.

Аналіз попередніх досліджень. Науковці, котрі досліджують державну мовну політику Н. Мечковська [9], О. Данилевська [5], Ж. Шевчук [18] однотайні у визначенні напрямів мовної політики, визначаючи останню як сферу можливого впливу суспільства на мову. На їх думку, таких напрямів є три: а) реформування графіки й орфографії; б) реформування старої й створення нової терміносистеми; в) удосконалення нормативно-стилістичної мовної системи. Перший та останній напрями у цьому переліку ми віддамо на розгляд лінгвістів, які досліджують цю проблематику, а що стосується другого напрямку, то, підтримуючи позицію Н. Мечковської, стверджуємо, термінологія – це та сфера мовних явищ, де результати свідомих впливів на мову є найвідчутнішими та найперспективнішими [9].

Виклад основного матеріалу. Проте втручання в терміносистему може бути не тільки виявом сучасної мовної політики, спрямованої на реформування певної мови, а й втіленням національної політики держави. Власне тому, поділяючи думки названих науковців про сутність мовної політики як свідомого впливу на мову, вважаємо доцільним характеризувати напрями мовної політики не лише за об'єктом впливу, а й за

шляхом впровадження в соціумі мовних змін. На наш погляд, найістотнішим напрямом мовної політики в сучасній Україні має бути усталення та створення української науково-технічної термінології. Це завдання державної ваги повинен вирішити Державний комітет термінологознавства в підпорядкуванні якому входили б Галузеві комітети термінології. Цю думку висловлює також і професор М.Гінзбург, який дає чимало пропозицій щодо поліпшення якості нормативних документів, вбачаючи в цьому головний чинник зміцнення державного статусу української мови [2].

Основні напрямки термінологічної роботи в названому комітеті передбачають узгодженість національної та міжнародної термінології, вироблення методологічних засад уніфікації терміносистем, їх збагачення за рахунок власних мовних одиниць і необхідних на даний час лексичних запозичень (теоретичний аспект); участь українських термінологів у роботі міжнародних організацій з питань стандартизації (прагматичний аспект); укладання різного роду термінологічних словників у співпраці фахівців відповідних галузей науки і техніки та філологів (прикладний аспект); здійснення контролю у питаннях дотримання стандартів нормативно-стилістичної системи мови у всіх галузях економіки та суспільства, наприклад, реклами, етикеток промислових та харчових товарів і т.ін. (управлінський аспект). Щоб розв’язати ці проблеми, необхідно заглибитися в історію розбудови української терміносистеми, побачити витoki конкретних українських природно сформованих терміносистем, зрозуміти, що українська термінознавча думка формувалася в європейському контексті й поступово пробилася через рамки бездержавності своєї нації.

Україна має давню традицію у розвитку термінологічної науки. Це і Києво-Могилянська академія, і Наукове Товариство ім. Т. Шевченка, і, звичайно, Інститут української наукової мови, а пізніше Інститут мовознавства. Їхня заслуга в розвитку державності української мови полягає передусім у збагаченні останньої виражальними ресурсами, термінологічними нововведеннями, сприянні утвердженню української мови як державної. Такі корифеї української науки, як І. Франко, М. Драгоманов, М. Грушевський, О.Потебня, І.Огієнко [17; 4; 14; 10] та ін., ставилися до створення наукової української мови як до діалектичного процесу, що, як будь-який суспільний процес, змінюється удосконалюється. На їх думку поява нового терміна свідчить про завершення наукового пізнавального процесу (якось стороною об’єктивної реальності стала суб’єктивно сприйнятною). Репрезентоване терміном наукове поняття є відносною істиною, оскільки процес пізнання безконечний. Ось чому так важливо постійно переглядати, контролювати, узгоджувати терміносистеми з погляду адекватності суті номінованих понять, з’ясувати активні моделі термінотворення, встановлювати парадигматичні зв’язки між ними, бо термінологізація суспільства – кровносна артерія єднання загальноживаної й спеціальної лексики, а відтак нації й наукової інтелігенції.

Особливістю нинішньої ситуації є й те, що науковий стиль української мови перебуває у стані бурхливого розвитку: розробляються термінологічні системи, затверджуються державні стандарти, ведуться дискусії (часом гарячі) про питомо українські способи словотворення. Вони ґрунтуються на традиціях української літературної мови, рекомендаціях відомих українських мовознавців і термінологів як О. Курило, Б. Антоненко-Давидович [10], К. Городенська [3], Н. Непийвода [8], О. Пономарів [13], О. Сербенська [15; 16] та багатьох інших, які в своїх наукових працях звертали увагу на суттєві (а часом навіть і принципові) відмінності стилістики, синтаксису й фразеології української мови порівняно з російською. Дуже важливо, що сьогодні ці наукові рекомендації мовознавців і термінологів набрали чинності. Щоправда, все це не завжди стає надбанням широкої науково-педагогічної громадськості, оскільки соціолінгвістична і лексикографічна робота поки що замикається у вузьких фахових аудиторіях і малотиражних виданнях. Ясно, що такий постійний рух, така мінливість у нормуванні не сприяють стабільності, орієнтації користувача, носія наукової мови. Але це неминучий, закономірний процес поновлення втрачених за роки й десятиріччя словотвірних і виражальних можливостей української наукової мови, унормування, кодифікації її. На все, звичайно, потрібен час. Та це не означає, що науковець, викладач, учитель має зайняти очікувальну позицію: хай, мовляв, там, в академіях і наукових інститутах, визначаться, дадуть нам підручники і словники, а тоді вже ми перейдемо на досконалу наукову мову. В цьому процесі мають брати активну участь і самі користувачі – насамперед своїми виступами, науковими працями, пошуком найясніших, найточніших мовних засобів донесення думки. На цьому шляху, як нам здається, вагомий внесок можуть зробити саме науковці, викладачі технічних вишів.

У науковців котрі розробляють теорії будівельних машин та механізмів термін **“схоплювати захватом ковша”** означає брати необхідну чи то потрібну кількість будівельних матеріалів, у науковців, котрі розробляють теорії бетонів і в’язучих термін **“схоплювати”** – означає твердіння бетонів. Різномірній науковій термінології є красномовним свідченням того, що конче потрібно активізувати роботу зі створення національних стандартів на терміни та визначення. Для узгодження семантики і функцій термінів у кожній з термінологічних підсистем досвід викладачів-науковців найвагоміший, а участь Державного комітету з термінологознавства як контролюючого органу, для уніфікації національної термінології не замінима. Щоб залучити до цієї роботи молоде покоління науковців, очевидно потрібно віднести державну мову до категорії обов’язкового вивчення аспірантами зі складанням кандидатського іспиту та визначити написання наукових дисертацій (незалежно від фаху) лише державною мовою. Ці заходи не тільки сприятимуть опануванню мови молодими науковцями, а й допоможуть Державному комітету в систематизації термінології в конкретній галузі.

Усі вчені в усіх своїх наукових працях, а надто в підручниках, мусять конче дотримуватися однієї для цілої нації спільної наукової термінології. Єдність наукової термінології – це сильний двигун розвитку науки, а тим самим і культури народу. У термінознавстві даний постулат відомий, і його реалізація необхідна з погляду уніфікації термінолексики, елімінації в ній синонімії та полісемії, досягнення максимального рівня однозначності професійного спілкування. Штучні новаторства чи очищення тут неприпустимі. Дивні модні віяння у нас: не мотивовані мовними потребами, так швидко “прижилися” – *електорат, спонсор, мас-медіа,*

істеблішмент, інавгурація, шоп, бутік, консолідувати, конвенція, секонд-хенд, трансформер, бонус, продуцент, фуришет, презент, дилер, бренд, преференція, спікер, парламент, тандем тощо, їх так намагаються популяризувати журналісти і народні обранці, а офіційні органи з мовної політики держави наці шкідливі (чи негативні) тенденції не реагують, як і не стимулюють різними заходами активніше використання власне українських слів, тому набагато важче піддаються запам'ятовуванню свої, споконвічно українські слова: *обранці, ЗМІ владна верхівка суспільства, освячування, крамниця, об'єднати, угода, змінний винагорода виробник частування подарунок уповноважений образ підтримка голова рада дуєт*. Нечасто у мовленні громадян почуєш *квапитися, бентежити, баритися, блазень, гаятися, глузувати, зрєбувати, дошкуляти, зглянутися, марнувати* тощо. Найкорисніша для народу наукова термінологія – своя рідномовна, що спирається на засади своєї мови. Зауважимо, що необхідність формування власних українських термінологічних стандартів є для нас очевидною, щоправда бажано, аби їм передували багатомовні тлумачні й термінологічні словники. Кожний науковий термін мусить відповідати таким засадам: 1) мусить бути створений на рідномовній основі; 2) мусить найповніше передавати вкладену в нього думку; 3) не мусить викликати іншого розуміння.

Слід виважено підходити до проблеми унормування лексики і правопису української мови, укладання термінологічних словників. Наплив полонізмів, надуживання іншомовної лексики, прагнення водночас істотно змінювати граматичні форми слів та слововживання навряд чи викличе захоплення і бажання вивчати мову. Звісно, зміни в економічному, політичному, культурному житті держави сприяли значному оновленню і активному поповненню лексичного складу. Зрозуміла поява лексем *дистриб'ютор, сканер, факс, файл веб-конференція, дисплей, електронна пошта, інтерактивний, монітор, провайдер, ресурси комп'ютера, сайт, сервер Інтернету, хакер* тощо. Чи рівноцінна ж заміна “*виборців*” на “*електорат*”, “*сталий*” на “*перманентний*”, “*доцільний, прибутковий*” на “*рентабельний*”, “*соборний, неподільний*” на “*унітарний*” тощо. Навряд чи сприятимуть піднесенню престижу нашої мови і такі альтернативи: *тицяла* (указка), *змагун* (спортсмен), *відбиванка* (волейбол), *штрикавка* (шприц), *розчепірка* (парасолька), *хлипавка* (клапан) та ін., що так активно звучать з екранів телебачення.

Як нам здається, проаналізований матеріал переконливо доводить необхідність створення Державного комітету термінологознавства з усіма необхідними повноваженнями: 1. Здійснює контроль за науковою термінологією (дає рекомендації для термінологічних, перекладних, тлумачних та інших словників, що видаються державною мовою); 2. Взаємодіє з науковими виданнями, інститутами, законодавчими органами різних галузей для вдосконалення та створення єдиної термінологічної бази державною мовою для економічного, господарського, політичного, соціального, культурного життя держави; 3. Контролює та дає консультації, щодо унормованості рекламних, офіційно-ділових (діловодство, етикетки, обгортки тощо.) текстів.

Також, на нашу думку, сьогодні є вкрай необхідним створення електронного термінологічного банку. У кожній науковій, науково-дослідній, науково-освітній організації створити термінологічні комісії (групи), з дорадчим підпорядкуванням Державному комітету з термінології НАНУ, які б займалися розробкою та унормуванням термінології державною мовою. Офіційне запровадження українських терміносистем для відповідних фахових мов на європейському рівні, по суті, ще й не розпочиналося і державою не стимулюється до сьогодні. Звідси шалений брак українськомовних підручників, словників, зокрема, з технічних дисциплін. Це необхідно не тільки тому, що навіть в одній сфері спостерігаються розбіжності, неточності і навіть невідповідність у термінах (про що зазначають науковці [2; 6; 11; 12]), а тому, що така практика існує у всіх європейських країнах. Термінологічний банк повинен бути обов'язковим у використанні у всіх галузях (особливо у законодавчій та науковій сфері). Користування термінологічним банком повинно стати доступним та безкоштовним.

Сподіваємося, що єдина державна політика у сфері мовного регулювання, конструктивна співпраця фахівців природничих і технічних наук з фахівцями-мовознавцями, спрямована на її реалізацію, дозволить істотно поліпшити якість нормативних документів усіх рівнів прийняття та їхню взаємоузгодженість, тобто створити в Україні єдине термінологічне нормативно-правове поле. Це стане головним чинником зміцнення статусу української мови як державної та розширення її функціонування у сферах науки, техніки та природничо-технічної освіти, бо недержавний народ, що прагне стати державним, мусить заздалегідь пильно напрацювати собі найрізноманітнішу термінологію цілого державного життя: технічну, комунікаційну, військову, правничу, будівельну, урядову, шкільну й т. ін.

Література:

1. Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо. – К. : Вид. дім “КМ Academia”, 1994. – 254 с.
2. Гінзбург М., Ганжа А. Поліпшення якості нормативних документів – головний чинник зміцнення державного статусу української / М. Гінзбург, А. Ганжа // Вісник Нац. ун-ту “Львів. політ.”. – 2004. – № 503. – С. 20-23.
3. Городенська К. Синтаксична специфіка української наукової мови // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. Вип. IV – К. : КНЕУ, 2001. – С. 11-14.
4. Грушевський М. Твори: У 50т. / т.3: Серія “Суспільно-політичні твори (1907-1917). – 2005. – 792 с.
5. Данилевська О. Н. Мовна політика Центральної Ради, Гетьманату та Директорії // Автореферат дис. кан. філол. 10.02.01. НАН України: Ін-т укр. мови. – К., 2004. – 24 с.
6. Кияк Т. Мовна політика і термінознавство / Тарас Кияк // Вісник нац. ун-ту “Львівська політехніка”. Серія “Проблеми української термінології”. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, 2004. – № 503. – С. 8-11.
7. Непийвода Н. Ф. Сам собі редактор: Порадник з української мови. – К. : Українська книга, 1998. – 240 с; 23.
8. Мечковская Н. Б. Язык и религия: Лекции по филологии и истории религии: Уч. пос. – М., 1998. – 352 с.

9. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки / І. Огієнко. – К. : Обереги, 1994. – 72 с.
10. Панько Т., Кочан І., Мацюк Г. Українське термінознавство / Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк. – Львів, 1994. – 215 с.
11. Полюга Л. Здобутки і втрати української термінології та термінографії за десять років Незалежності // Вісник Нац. ун-ту "Львів. політ.". – № 453, 2002. – С. 21-23.
12. Пономарів О. Д. Культура слова: Мовностилістичні поради. – К. : Либідь, 1999. – 240 с.
13. Потебня А. А. Мысль и язык. – К., 1993. – 191 с.
14. Сербенська О., Редько Ю., Федик О. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити / За заг. ред. О. Сербенської. – Львів : Світ, 1994. – 152 с.
15. Сербенська О. А., Волощак М. Й. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей. – К. : Вид. центр "Просвіта", 2001. – 204 с.
16. Франко І. Твори : [у 50 т.] / І. Франко. – К. : Художня література, 1976. – Т. 45. – 407 с.
17. Шевчук Ж. А. Мовна політика в Україні (кінець 50-х – початок 90-х рр. XX ст.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2001. – 20 с.